

ЗБОРНИК ЗА ИСТОРИЈУ
БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS
COMMISSION POUR L'HISTOIRE DE BOSNIE ET HERZEGOVINE

RECUEIL DE L'HISTOIRE DE BOSNIE ET HERZEGOVINE

7

REDACTEUR MILORAD EKMEČIĆ

BELGRADE 2012

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДБОР ЗА ИСТОРИЈУ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

ЗБОРНИК ЗА ИСТОРИЈУ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

7

УРЕДНИК МИЛОРАД ЕКМЕЧИЋ

БЕОГРАД 2012

ЧЛАНОВИ ОДБОРА

МИЛОРАД ЕКМЕЧИЋ

ЧЕДОМИР ПОПОВ

ДЕСАНКА КОВАЧЕВИЋ-КОЛИЋ

СВЕТОЗАР КОЉЕВИЋ

ДУШАН БЕРИЋ

ЂОРЂЕ МИКИЋ

МАРКО ПОПОВИЋ

НЕВЕНКА ГОШИЋ

ЗДРАВКО АНТОНИЋ

ЂУРО ТОШИЋ

ЧЛАНОВИ РЕДАКЦИОНОГ ОДБОРА

МИЛОРАД ЕКМЕЧИЋ

ВЛАДИМИР СТОЈАНЧЕВИЋ

ЧЕДОМИР ПОПОВ

ДЕСАНКА КОВАЧЕВИЋ-КОЛИЋ

РАДОШ ЉУШИЋ

НЕВЕНКА ГОШИЋ

МАРКО ПОПОВИЋ

ЗДРАВКО АНТОНИЋ

ЂУРО ТОШИЋ

СЕКРЕТАР

ЉИЉАНА ПЕРОВИЋ

Примљено на IX скупу Одељења историјских наука, од 30. новембра 2011, на основу позитивних мишљења рецензената посебно датих за сваки рад

АМБЛЕМ: ЗАПОН ЗАХУМСКОГ КНЕЗА ПЕТРА,
13. ВЕК

ИЗДАЈЕ:
СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ISSN 0354-9461

НАСЛОВНА СТРАНА: ДРАГАН ТОДОРОВИЋ

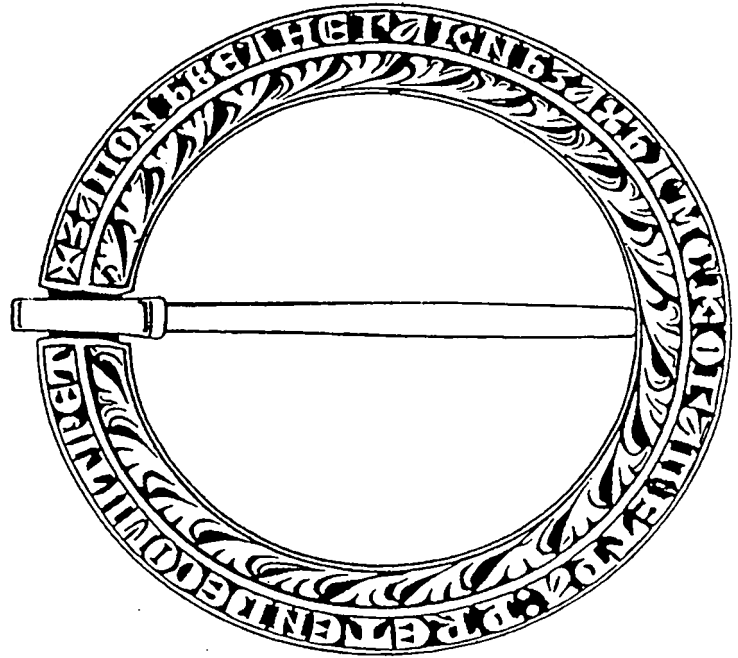
ЛЕКТОР: НЕВЕНКА ГОШИЋ

КОРЕКТОР: ВЕСНА ШУБИЋ

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК: МИРА ЗЕБИЋ

ШТАМПА: ШТАМПАРИЈА СРПСКЕ
ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ, БЕОГРАД

ТИРАЖ: 400 ПРИМЕРАКА

<i>Ђуро Тошић</i>	Прилог познавању <i>монашења</i> становништва из средњовјековне Босне	1
<i>Djuro Tošić</i>	Contribution to the Knowledge of the Ordainment in Mediaeval Bosnia	28
<i>Аранђел Смиљанић</i>	Хумски жупан Познан Пурчић	29
<i>Arandjel Smiljanić</i>	District Prefect of Hum – Poznan Purčić	35
<i>Борис Бабић</i>	Византијски извори о становништву и црквеним приликама у средњовјековној Босни	37
<i>Boris Babić</i>	Bizantine Sources on Population and Church in Mediaeval Bosnia	48
<i>Срђан Рудић</i>	Петар Павловић – Војвода Хумски и Крајине	49
<i>Srdjan Rudić</i>	Petar Pavlović – Duke of Hum and Krajina	60
<i>Видан Николић</i>	Трагови средњовековног занимања <i>Крамар</i> у топонимији Босне и Херцеговине	61
<i>Видан Николич</i>	Следы средневековой профессии „крамар“ в топонимии Боснии и Герцеговины	74
<i>Миленко Јахура</i>	Пребиловци – насеље и породице	75
<i>Milenko Jahura</i>	Prebilovci – Settlements and Families	109
<i>Недељко В. Радосављевић</i>	Повеља сарајевског (дабробосанског) митрополита Пајсија о праву на сакупљање милостиње за манастир Хиландар	111
<i>Dužiца М. Стојковић</i>		
<i>Nedeljko V. Radosavljević</i>	The Charter of the Metropolitan of Sarajevo (Dabrobosanski) Pajsije on the Right to Gather Charity for the Monastery Hilandar	119
<i>Недељко В. Радосављевић</i>	Препис царског берата о правима чувара барутане тврђаве Јајце из 1709. године	121
<i>Мирјана О. Маринковић</i>		
<i>Nedeljko V. Radosavljević</i>	Transcription of the Imperial <i>Berat</i> on the Rights of the Keepers of the Powder-Magazine in Jajce from 1709	133
<i>Мирјана О. Маринковић</i>		
<i>Брајислав Теиновић</i>	Европска историја на позорници устанака у Босни и Херцеговини 1804–1882.	135
<i>Bratislav Teinović</i>	European Powers Towards the Uprisings in Bosnia and Herzegovina 1804–1882	150

<i>Jelena Milojković-Djurić</i>	Gleb Ivanovich Uspenskii: Pis'ma iz Srbije, Letters from Serbia 1876–1877	151
<i>Јелена Милојковић-Ђурић</i>	Глеб Иванович Успенски: Писма из Србије	161
<i>Jelena Milojković-Djurić</i>	Српско-хрватско путујуће позориште Фотија Ж. Иличића	163
<i>Јелена Милојковић-Ђурић</i>	Serbo-Croatian Travelling Theater Company of Fotije Ž. Iličić	172
<i>Jelena Milojković-Djurić</i>	Three Imperial Memoranda: Cultural Policies in Bosnia-Herzegovina in the aftermath of the Berlin Peace Treaty	173
<i>Јелена Милојковић-Ђурић</i>	Три царска меморандума: Просветна и верска политика у Босни и Херцеговини после Берлинског мировног уговора	189
<i>Ненад Урић</i>	Прилог за повест породице Глигорија Јефтановића у турско доба	191
<i>Nenad Urić</i>	Contribution to the History of the Family of Gligorije Jeftanović in Turkish Period	237
<i>Боривоје Милошевић</i>	Свештенство Босанске Крајине у устанку 1875–1878. године	239
<i>Borivoje Milošević</i>	Clergy of Bosanska Krajina in the Uprising of 1875–1878	255
<i>Александар Растовић</i>	Један опис Босне и Херцеговине Вилијема Милера из 1898. године	257
<i>Aleksandar Rastović</i>	Description of Bosnia and Herzegovina Published in 1898 by William Miller	265
<i>Драга Мاستиловић</i>	Др Никола Стојановић између српства и југословенства	267
<i>Draga Mastilović</i>	Dr Nikola Stojanović between Serbia and Yugoslavia	299
<i>Ђорђе Микић</i>	Босански Устав – „Штатут“ из 1910.	301
<i>Djordje Mikić</i>	Bosnian Constitution – “Statut” of 1910 (First Politics)	319
<i>Горан Латиновић</i>	Територијална организација Српске православне цркве у Босанској Крајини (1900–2010)	321
<i>Goran Latinović</i>	Territorial Organization of the Serbian Orthodox Church in Bosanska Krajina (1900–2010)	333
<i>Драган Шућур</i>	Бањалучка епархија од 1953. до 1961. године	335
<i>Dragan Šućur</i>	The Diocese of Banjaluka (1953–1961)	382
<i>Миле Станић</i>	Списак Хрвата и муслимана који су учествовали у одвођењу и убијању Срба у Мостару и околини	383
<i>Mile Stanić</i>	The List of the Croats and Muslims who Participated in Taking Away and Killing of the Serbs in Mostar and the Surroundings	399
<i>В. А. Артамонов</i>	Србы и Турецко-Русская война 1710–1713 г. (К 300-летию русско-сербского боевого содружества)	401
<i>В. А. Артамонов</i>	Срби и турско-руски рат 1710–1713. године (Поводом 300-годишњице руско-српског војног савезништва)	417

СРПСКО-ХРВАТСКО ПУТУЈУЋЕ ПОЗОРИШТЕ ФОТИЈА Ж. ИЛИЧИЋА

ЈЕЛЕНА МИЛОЈКОВИЋ-ЂУРИЋ

„Ја још из младог доба посветим се позоришној уметности, а од 1870. год. као управитељ путујућег Српско Хрватског друштва; проишовао сам све крајеве камо Србин и Хрват живи.“

Архив Земаљске владе Аустро-Угарске монархије у Сарајеву садржи значајну грађу која се односи на друштвене активности становништва за време окупације, као и потоње анексије Босне и Херцеговине. Велики део ове грађе је посвећен разним видовима културне делатности у оквиру црквених општина и конфесионалних школа, читаоница и певачких дружина. Сачуване су и одлуке Земаљске владе (*Landesregierung*) у вези разних молби, жалби и петиција грађана, као и службена документа у вези одобравања или забрана предвиђених црквено-школских скупова, литерарних беседа, музичких приредби и позоришних представа.

Међу овом грађом налазе се и две жалбе Фотија Иличића упућене императору Францу Јозефу. Сачуване су и поверљиве поруке Земаљске владе о прикупљању података о Иличићевим везама са Србијом, као и са политичким и уметничким личностима тога доба. Прикључене су и одлуке Земаљске владе на неке Иличићеве молбе и жалбе, као и коментари о репертоару позоришних гостовања, које је Иличић намеравао да изведе приликом свог гостовања у Босни и Херцеговини.

По заузимању Сарајева, као престоничког центра Босне и Херцеговине, новооснована Земаљска влада (*Landesregierung*) је већ у јануару 1879. године објавила уредбе које су се односиле на јавне скупове и разне облике удруживања грађана. Политичке активности су биле изричито забрањене. Свако друго окупљање грађана, било око црквених и школских прослава, бесједа у читаоницама, као и концертних музичких приредби певачких дружина је претходно морало да буде најављено надлежним окупационим властима.

Сходно условима формулисаним у овој уредби грађани су били дужни да поднесу молбу за издавање дозволе за било какво окупљање. Потребно је било да унапред пријаве заказано време и место окупљања, уз програме предвиђене културне активности. Према истој уред-

би, представник надлежне власти је био предвиђен да присуствује свим овим скуповима. Ова уредба, заведена под бројем 275, је остала на снази за цело време окупације и потоње анексије Босне и Херцеговине.¹

Велику популарност су уживале *бесјеје* које су се махом одржавале на посебним свечаним састанцима у читаоницама. Тада су обично била представљена нова књижевна дела, док би музички програм био махом посвећен вокалној музици. Извођења хорске музике, било током црквених празника или других свечаних прилика, била су веома радо посећивана, као и понека ретка позоришна представа.

Прве позоришне представе биле су приређене у окупираном Сарајеву тек током 1881. године, и то на немачком језику. *Сарајевски лист*, од 18. новембра 1881. године, доноси приказ представе на немачком језику коју је приредило путујуће позориште Хајнриха Шпире. Писац приказа напомиње да је публика била састављена махом од аустро-угарских трговаца и радника, мањег броја чиновника, и војних лица.² Временом је интересовање за позоришне представе порасло, нарочито у вези гостовања позоришних трупа из Србије, те је укључивало далеко бројнију позоришну публику.

У том погледу су посебно драгоцени сачувани подаци о гостовању путујућег позоришног друштва које је предводио Фотије Ж. Иличић. Према постојећој архивској документацији, Иличић се обраћао Земаљској влади више пута са молбом за гостовање у Босни и Херцеговини, а посебно у Сарајеву. Међутим, Иличићеве молбе нису биле увек удовољене, мада је Иличић већ уживао глас као дугогодишњи и запажени глумац и редитељ. Почев од 1870, Иличић је као оснивач и управитељ путујућег Српско-Хрватског позоришног друштва започео низ дугогодишњих гостовања са својом дружином:

„Ја још из младој доба посветио сам се позоришној уметности – неколико година као глумац, по пушунућим и ситалним друштвима – а од 1870. год. као управитељ пушунуће Српско-Хрватској друштва; пројашивао сам све крајеве камо Србин и Хрваћ живи.“³

У јануару 1881, Иличић је по завршетку свога ангажмана у Босанској Костајници затражио дозволу од надлежне окупационе власти да настави своју турнеју у оближњим градовима Босне и Херцеговине под аустроугарском управом. Иличић је желео да своје гостовање започне овог пута у Дубици. Приложио је уз свој захтев списак позоришних комада које је одабрао и приредио за ову турнеју. Наведене су следеће драмске представе које је Иличић сам написао или пак прилагодио према извођачким могућностима своје позоришне трупе: *Устјанак у Босни*, *Устјанак у Херцеговини*, *Бишка код Грахова* и *Бишка на Косовском Пољу*.

1 Душан Васиљевић, *О Босни и Херцеговини*, Предавање одржано у Ст. Петербургу на позив Славенског добротворног друштва, Београд, Нова штампарија Давидовић, 1909, стр. 13.

2 Сарајевски лист, No. 108, стр. 3, Цитирано према Ристи Бесаровићу, *Култура и умјетност у Босни и Херцеговини*, стр. 159.

3 Бесаровић, Молба Фотија Ж. Иличића цару Фрањи Јосифу, *Култура и умјетност у Босни и Херцеговини*, стр. 713.

Надлежне власти у аустријском сектору Костајнице су сматрале да Иличићев програм превазилази обичну позоришну забаву, као и да о овом предлогу гостовања не би требало да одлучују сами. Зато су Иличићеву молбу, уз пропратни захтев за савет означен као, *“Confident – Notiz”* проследили даље у Беч, и то на руке Одељењу за унутрашње послове. У овом захтеву, поднетом 20. јануара 1881, било је наведено да Иличић намерава да гостује са својим позориштем у Дубици у трајању од четири недеље. Назначено је да је Иличић уз своју молбу приложио на увид предвиђени репертоар позоришних представа које су укључивале и позоришне комаде из његовог пера. Надлежним аустроугарским властима у Костајници предложени репертоар се није чинио погодним. У досијеу, упућеном властима у Бечу изражена је забринутост у вези са предложеним позоришним комадима. Следило је мишљење да избрани комади, *Устџанак у Босни*, *Устџанак у Херцеговини*, *Бишка код Грахова*, као и *Бишка на Косову* нису погодни јер величају устанке, битке и историјске догађаје. Следи закључак да ови позоришни комади неће допринети неком значајнијем образовању „Бошњака“:

*“Von den Aufführungen der Stücke des Iličić u. z. “Aufstand in Bosnien”, “Aufstand in der Hercegovina”, “Schlacht bei Grahovo”, “Schlacht in der Hercegovina”, “Schlacht bei Kosovo Polje” etc. werden die Bosniaken nicht sehr erbaut sein.”*⁴

Осим тога, изражена је сумња да Иличић можда намерава да испуни неке тајне политичке послове током гостовања у Босни и Херцеговини. Поменуто је, такође, да се међу Иличићевим пријатељима налази и некадашњи министар Јован Ристић.⁵

Недоумица око Иличићеве репертоарске политике, као и сумња у Иличићеву политичку ангажованост, изражена у поверљивој поруци надлежних власти у Костајници, покренула је даље испитивање о Иличићевом досадашњем деловању, као и могућим будућим професионалним и друштвено-политичким намерама. Отуда је достављен захтев за проверавање Иличићевих евентуалних политичких веза са српским политичарима. Овај захтев је био упућен барону Херберту, који се управо налазио у званичној посети у Београду. Херберт је овај захтев схватио као важан, те је после исцрпног истраживања о Иличићу доставио свој одговор претпостављенима у Бечу.

У своме извештају Херберт наводи да је Иличић рођен у Српском Чанаду (Szerb-Czanad) у Мађарској. Иличић је поданик Хабзбуршке монархије, као и већина чланова његове путујуће дружине. Једно дуже време, заправо у трајању од девет година, био је члан Народног позоришта у Београду. Управо пре избијања Турско-српског рата, Иличић је гостовао у Србији са једном омањом позоришном трупом. Херберт наводи да је Иличић потом приређивао представе у Славонији, Хрватској и Војној Крајини. Забележено је да је раније имао дозволу да гостује у Загребу.

Херберт закључује да је Иличић себе често представљао као „великог Србина“. Херберт сматра да је овај Иличићев став више личио на

4 Бесаровић, *Култура и умјешности у Босни и Херцеговини*, стр. 685.

5 Бесаровић, *Култура и умјешности у Босни и Херцеговини*, стр. 885.

гест искусног глумца него на неког ватреног политичког поборника. По Хербертовом мишљењу Иличић није никада имао везе са било којом политичком мисијом или са српском владом. Међутим, Херберт такође помиње да је Иличићево финансијско стање било врло оскудно.⁶

Током раног лета 1881. године, Иличић се поново обратио властима у Сарајеву са молбом за дозволу гостовања у Босни и Херцеговини. Власти су и овог пута одбиле Иличићев захтев за предложену турнеју у Босни и Херцеговини. Међутим, ово одбијање није зауставило Иличића у намери да оствари жељено гостовање. Зато је очигледно решио да се обрати највишој власти у Хабзбуршкој империји и то управо самом императору Францу Јозефу. Иличићева петиција је била написана у Петроварадину и носи датум 31. јули 1881.

Петиција, на немачком језику, течним језиком и стилем, бележи кратко и јасно неке од чињеница које су се односиле на Иличићев лични и професионални живот. Са искреним поносом, Иличић наводи да је његова позоришна дружина гостовала у Славонији, Хрватској, Далмацији и Војној Крајини, као и у неким мађарским покрајинама. Иличић је навео да је већ три пута узалудно слао молбе за дозволу гостовања у Босни и Херцеговини. Био је одбијен од стране Земаљске владе у Сарајеву и то уз разлог да је становништво осиромашило због пожара и општег стања домаће привреде. Због слабог финансијског стања, позоришне представе не би могле да окупе довољан број публике. Иличић донекле прихвата ово тумачење, мада истиче да је у међувремену доста велики број страних уметника, певача и музичара прошао кроз Босну и Херцеговину. Даље Иличић наводи да уколико његово величанство одобри предложену позоришну турнеју, то би велики број становништва био обогаћен изузетним уметничким и духовним доживљајем.

Писмо је очигледно помогло да Иличићу буде одобрено да гостује у градовима Босне и Херцеговине, и то у временском трајању од три месеца, рачунајући почетак гостовања од датума назначеног на овој дозволи.⁷ Но и овога пута гостовање у Сарајеву није било одобрено. Даље је било наложено да Иличић мора да назначи у којим је градовима у Босни и Херцеговини намеравао да гостује. Осим тога било је потребно да приложи потврду дотичних месних органа за предвиђено гостовање у наведеном граду, уз комплетан програм позоришних представа које су биле предвиђене, а такође и прихваћене од надлежне власти. Очигледно да су сви ови постављени услови захтевали многобројне интервенције, а највише утрошено време, што је све ишло на уштрб и скраћење трајања самог гостовања.

Даље је наглашено да су Иличић, као и сви чланови његове трупе, дужни да поштују све одредбе које важе у вези дозвола, као и пријава код месних власти уз важеће путне исправе. Као разлог за одбијање захтева за гостовање у Сарајеву, било је наведено да у Сарајеву управо већ гостује једна позоришна дружина. Име поменуте дружине, која је тада гостовала у Сарајеву, није наведено.

⁶ Бесаровић, *Култура и умјетности у Босни и Херцеговини*, стр. 685.

⁷ Бесаровић, *Култура и умјетности у Босни и Херцеговини*, стр. 693.

Неких четрнаест година касније, 1895. године, Иличић је срочио друго писмо опет упућено императору Францу Јозефу, овог пута на српском језику. Иличић шаље своје писмо из Смедерева где се налазио, како сам каже, „у изгнанству“. Наводи да је већ неколико година далеко од свог завичаја у Српском Чанаду. Затим следи набрајање разних појединости везаних за његов професионални живот и бројна позоришна гостовања.⁸

Док је прво писмо, писано на немачком језику, било концизно са јасно постављеним захтевима, дотле је ово друго писмо далеко опширније, уз набрајање разних важних и неважних биографских података и других згода и неприлика током ранијих гостовања у крајевима под аустроугарском управом. Иличић наводи и нека немила сећања, која никако нису била у складу са његовим схватањем личног достојанства и положаја који је он заузимао као управитељ Српско-Хрватског путујућег позоришта. Но баш ова многа јадања на неправде и критике упућене Земаљској влади пружају изузетно сведочанство о животу становништва и општим друштвеним приликама у Босни и Херцеговини током окупације.

Иличић започиње подацима о свом рођењу 1845. године у Српском Чанаду, у Сент Миклошком округу, у Торонталској парохији у Банату. Отац му је служио у Аустријској армији и према Иличићевом сведочењу, храбро је бранио императорову круну током револуције 1848–1849. у Мађарској. По смирењу нереди, Иличићев отац се вратио у своје родно место где је доживео непријатно понижење, као и бахато опхођење надлежних мађарских органа. Зато је решио да се заједно са својом породицом и ситном децом пресели у Србију, желећи да им тиме пружи већу безбедност. По пресељењу породице, старији Иличић се вратио својој војничкој дужности и помогао је да се револуција коначно смири. По разрешењу војне дужности кренуо је у родни Српски Чанад где је затекао своју кућу у рушевинама. Дубоко потресен и без наде да може своју кућу да обнови, поново је прешао границу како би се придружио својој породици. Решио је да настави да живи у Србији, где је неких десетак година касније преминуо 1865. године.

Иличић напомиње да су његов отац, као и он сам остали целог свога живота поданици Хабзбуршке монархије. Иличић затим наставља са описом свог животног пута. Он истиче да је још у својој младости решио да се посвети позоришту.⁹ У млађим годинама деловао је као запажени глумац и једно време имао ангажман у Народном позоришту у Београду. Почев од 1870. године основао је путујуће позориште и потом постао управитељ Српско-Хрватског путујућег позоришта. У том својству је обишао многа места где живе Срби и Хрвати.

Иличић се потом осврће на један непријатан догађај током гостовања његовог путујућег позоришта у граду Велики Зворник 1892. годи-

⁸ Бесаровић, *Култура и умјешност у Босни и Херцеговини*, стр. 713.

⁹ Иличић је провео школску 1870/1871. годину као учитељ I и II разреда мушке школе у Соко Бањи. Међутим, није се показао као погодан учитељ, по мишљењу својих претпостављених, јер је пренебрегавао неке своје дужности. Вера Русић и Милан Вељковић, *Сокобања и срез бањски 1836–1914*, Ниш 1982, Историјски архив, стр. 293.

не. У трајању од две седмице Иличић је успешно приређивао своје представе. Подстакнут овим успехом, Иличић је пожелео да настави своје гостовање у Дубици. Затражио је од надлежне власти дозволу за гостовање као и продужење свога пасоша. Дежурни официр, Фрања Бродник, је утврдио да је Иличићев пасош истекао и да више не важи, те је одредио казну од 50 форинти. Но, и после плаћене казне, Иличићу није било одобрено да гостује са својом дружином и приређује представе у Босни. По завршеном непријатном саслушавању, Иличић се упутио у своје боравиште које је био изнајмио у Костајници. На своје запрепашћење, Иличић је затекао седам наоружаних војника са пушкама и бајонетима. Војници су му наложили да сместа напусти Велики Зворник и да се заједно са својом породицом и члановима позоришта врати у Србију.

Мада је било већ касно после подне, и мујезин је завршио своју вечерњу молитву, војници су захтевали да се Иличић што пре укрца на скелу и пређе преко Дрине. Међутим, скела није радила већ пет дана, јер је река набујала од отопљеног снега и собом ваљала порушено камење са оголене обале. Иличић је покушавао да се нагоди са Бродником подсећајући га да је он поданик монархије и да не би требало да буде тако сурово и безобзирно третиран. Молио је да му макар одобре да преноћи, како би потом сутрадан прешао Дрину. Међутим, све то није помогло и Иличић је са породицом и члановима позоришне дружине скоро настрадао приликом прелаза скелом преко Дрине. Захваљујући помоћи са српске стране, некако су успели да се искрцају на српску обалу.

Иличић није заборавио овај непријатни доживљај. Зато је вероватно решио да ову неправду повери лично императору. Понесен оживљеним успоменама, Иличић тврди да је још увек огорчен на безобзирно и сурово понашање Бродника. Каже да се жалио код надлежних власти у Сарајеву, али није добио тражено задовољење. Веровао је да је чак уместо тога поднесен неповољан извештај о њему властима у Загребу. Иличић закључује да су вероватно из тог разлога власти у Загребу одбиле да му дозволе гостовање, које је иначе ранијих година увек добијао. Слично томе следило је одбијање његовог захтева за гостовањем у Будиму и Пешти.

Даље у писму Иличић се позива на императорево разумевање и тражи опроштај уколико је својим понашањем озледио „бесног и охолог босанског чиновника госп. Бродника“. Иличић тражи дозволу од императора лично како би се вратио у своје родно место где су његови преци живели и своју крв проливали. Тражио је и повратак дозволе за гостовање која му је била одузета. У нешто помирљивијем тону додаје, да иако је можда згрешио, већ је провео више од четири године далеко од родног краја. Поред тога, признаје да је превидео да на време тражи продужење свога пасоша.

Понесен својим сопственим излагањима о доживљеним неправдама, тон Иличићеве петиције се одлучно мења. Место уздржаног и помирљивог тона, Иличић са пуно оштрине оптужује Бродника за безобзирно понашање и указује на њему нанету неправду. Иличић чак захтева казну за Бродника, и тражи компензацију за трошкове док је живео далеко од своје постојбине. Међутим, закључни став уноси нови тон који донекле подсећа на театрални финале:

„Очекујући правду – срећу – и задовољење, љубећи моћну Царску и Краљевску десницу. Јесам њонизни њоданик Вашеї Величанствa,

Фoтије Ж. Иличић уїравишeљ Срїско-Хрваїскої пушyјућeї Позоришїа.

13. Октобар 1895. у Смедереву (у Србији)¹⁰

Неких десетак година касније, Иличић је ипак добио тражену дозволу за гостовање у Сарајеву. О томе сведочи једна вест објављена у дневном листу *Српска ријеч*, којом се обавештавају читаоци да ће позоришна дружина предвођена Фотијем Иличићем ускоро да гостује са својим драмским репертоаром. Позоришни комади ће бити лако разумљиви гледаоцима јер ће бити извођени на српском језику. Писац овога приказа даље наводи да су током година скоро сви немачки глумци гостовали у Сарајеву. Очигледно да је ово тврђење указивало на неправедну позоришну политику, која је запостављала и спречавала уметничко присуство српских позоришних дружина. Осим тога, непознати писац подсећа читаоце на многобројна гостовања страних позоришних трупа са немачким или мађарским репертоаром.

Временом је међу градским становништвом у Сарајеву постало распрострањено мишљење да би стално позориште било веома пожељно. Свакако да би позоришни репертоар на српском језику имао значајну улогу у културном богаћењу шире и бројније публике. Путујућа позоришта су само повремено и без неког планског репертоара приређивала позоришне представе, које су често биле топло поздрављене у јавности. Тако је Димитрије Јефтановић био један од многих који су подржавали ову замисао. Јефтановић је чак желео да омогући оснивање сталног позоришта, и то без државне дотације, већ са чисто приватним средствима. У почетку ове акције Земаљска влада је хвалила Јефтановићеву иницијативу, да би временом уложила много напора да разним бирократским мерама спречи оснивање позоришта у Сарајеву. Свакако да је на промену овога става утицала чињеница да позориште у Сарајеву са репертоаром на српском језику може умногоме да помогне јачању националне свести и припадности међу становништвом Сарајева.¹¹

Још једно Иличићево писмо, писано знатно касније, сведочи даље о Иличићевој трајној вези са позоришним животом. У Архиву Српске академије наука и уметности се чува Иличићево писмо из 1913. године, у коме се Иличић залаже да омогући своје сину позоришну каријеру. Свакако да ово писмо сведочи и да је Иличић био брижан родитељ. Иличић пише из Мостара своје старом пријатељу Драгутину Илићу са молбом за помоћ око запослења млађег сина. Очигледно да је љубав за „даске које живот значе“ и позоришни живот

¹⁰ Бесаровић, *Култура и умјешности у Босни и Херцеговини*, стр. 713–714. Судећи по тексту ове петиције, Иличић је променио име своје позоришне трупе у Српско-Хрватско Народно позориште. Врло је могуће да ова петиција није никада била уручена самом императору, већ је била уложена у Архив Земаљске владе у Сарајеву. Такође није јасно да ли је Иличић уопште добио икакав одговор на ову петицију.

¹¹ Марко Марковић, *Чланци и огледи*, II, Сарајево, Веселин Маслеша 1961, стр. 40.

прешла и на његову децу.¹² Иличић је поготову желео да његов млађи син добије ангажман у Народном позоришту у Београду. Млади Иличић је, по мишљењу његовог оца, наочит, има лепу појаву и упућен је у многе тајне позоришне уметности. Од раног детињства упознат је и са позоришним комадима и знањем око постављања позоришних представа. Народно позориште би требало да прихвати и подржи нове, младе таленте.¹³ Иличић закључује са жаљењем, да упркос свих ових врлина, његов син није добио ангажман прошле године из чисто бирократских разлога.

Посматрано из историјске дистанце, напори Фотија Иличића могу да се пореде са изузетним идеализмом славног Сервантесовог јунака, чувеног Дон Кихота, витеза „без страха и мане“. Иличић је, такође, на своме путу наилазио на многе препреке, но ипак се упорно држао свога себи постављеног циља. Иличић је веровао да позориште не служи само испразној разоноди, већ да помаже у образовању публике тумачењима историјских збивања од општег националног значаја. И поред строге цензуре Земаљске владе, Иличић је успевао да постави на сцену многе историјске комаде и да их прилагоди могућностима своје позоришне дружине. Репертоар његовог путујућег позоришта је био доста обиман и највише је садржавао позоришне комаде посвећене српској и босанској историји. Ту спада већи број комада, међу којима су, *Женидба десјоша Лазара*, историјска слика; *Десјош Ђурађ Бранковић*, историјска трагедија; *Смрт Краљевића Марка* или *Бишка на Ровинама*, јуначка игра; *Бан Павле*, драма из босанске историје; *Стеван Томашевић, краљ босански*, по туђој грађи; *Марија и Милана* или *Јурмуса и Фајшима* по причи Милана Ђ. Милићевића, као и друге историјске драме и јуначке игре.

Иличић је са својом позоришном дружином током година остварио обиман репертоар, који је укључивао и класике стране позоришне литературе, што говори о његовој обавештености и солидном фонду знања позоришне уметности. Постављао је на репертоар позната дела Шекспира, Шилера, Игоа, Гогоља, Островског, Толстоја, Судермана и других прослављених писаца.¹⁴

Од посебног је значаја да је Иличић неке позоришне комаде сам писао или је приређивао дела других писаца према професионалним могућностима глумаца који су били чланови његове позоришне дружине. Свакако да је имао у виду и захтеве тадашње публике, као и постојеће доста скромне услове и погодности за приређивање позоришних представа у многим крајевима његове шире домовине.

Са много упорности и непоколебљивог осећања важности своје изабране мисије у ширењу знања, поштовања и чувања свести о историјској прошлости, Иличић је упорно настављао са својим гостовањима. Гостовао је, како сам каже „свуда где живе Срби и Хрвати“ упркос тешкоћа и разних ограничења надлежних власти, уз скромне матери-

12 Петар Волк, *Београдско плумишће*, Београд, Мадленианум, 2001, стр. 724–725.

13 Бесаровић, *Култура и умјетност у Босни и Херцеговини*, стр. 740–741.

14 Зоран Т. Јовановић, *Репертоарске одлике пушпујуће позоришне Фотија Иличића*, стр. 127.

јалне услове, и многе перипетије и тешкоће које су пратиле гостовања ондашњих путујућих позоришта. Иличићев животни пут и његово деловање на позоришној сцени превазилази чисто театарске оквире и говори о увек присутној људској тежњи за деловањем на добро многих, уз дужно поштовање мисаоних тековина националног бића.

Among the archival holdings of the former *Landesregierung* in Sarajevo two petitions penned by Fotije Ž. Iličić are of special interest. Previously Iličić addressed the Landesregierung asking for permission to tour with his Theatre company the provinces of Bosnia-Hercegovina and in particular Sarajevo. Following his approved guest appearance in Kostojnica, Iličić felt unjustly treated and his guset appearances terminated. He felt the need to address the Emperor Franz Joseph himself and ask for justice. It seems that the petition helped and Iličić was allowed to tour again. However, some 14 years after in 1895, Iličić decided to address the Emperor again asking for protection and help. The second petition contained valuable data about Iličić's professional and personal life illuminating as well the cultural milieu in Bosnian-Hercegovin during the Austro-Hungarian administration. Moreover, it provided valuable data about his own repertoire that centered mostly on historic events of Serbian history. In spite of much hardship Iličić strove with great dedication to further the historic knowledge among the people of his extended homeland.